

מעלה בית חורון, כפר מן התקופה הרומית

במעלה בית חורון

ינון שבטיאל מתחקה אחר אחד הקרבות שניהלו החשמונאים כנגד צבאו המיומן של אנטיוכוס אפיפנס. בדרך הוא מפרוץ מיתוס או שניים. ויש גם מסלול

כתיבה וצילום ינון שבטיאל

זו יש להתגבר על עלייה תלולה של כ-225 מטרים (3 ק"מ, במרחק אווירי), על גבי מדרונות צרים. התלמוד, אגב, יודע לספר לנו שדרך מעלה בית חורון כה צרה ותלולה עד כי שני גמלים טעונים אינם יכולים לנוע יחד בסמיכות זה לזה (בבלי סנהדרין לב ב'). אפילו היום, כ-2,000 שנה אחרי המאורעות, חש כל הנוהג בכביש האספלט שבין בית ע'ור אל תחתא (בית חורון תחתון) לבין בית ע'ור אל פוקא (בית חורון עליון) כיצד מכוניתי מתאמצת בעלייה התלולה. שיטת הלוחמה הסלוקית, הידועה באופן מדוקדק מסופרי התקופה, אינה מותרת מקום

סוד ניצולו של כוח מוצט במכוון - בקרב

אחד הקרבות הידועים והמרתקים ביותר (מתוך שמונה קרבות המתוארים בשלמות), נקרא בשם קרב מעלה בית חורון. המקום, כפי שנחשף לחוקר ולמטייל, נמצא בין שני כפרים ערביים בשומרון הנקראים בית ע'ור אל תחתא ובית ע'ור אל פוקא. שני השמות משמרים, למרבה הפלא, את השמות היהודיים בית חורון תחתון ובית חורון עליון, ממש כפי שמופיעים בספרות התקופה. בהתאמת המתואר בספר מקבים א' לנגלה בשטח, ניתן כיום להבין את התמונה הבאה:

התעתיק הנכון של השם "מקבים", נכתב בספרות התקופה באות "ק" ורק לאחר שנים רבות שונה בספרות המאוחרת ונכתב באות "כ", כדי ליצור את ראשי התיבות של מכב"י - מי כמוך באלים ה'

לספק: הכוח הסלוקי, שהגיע למעלה בית חורון כשהוא פרוש בשיטת "פלנגס" שתוארה לעיל, לא היה מסוגל לטפס במעלה הצר והקשה. על כן נאלצו החיילים לשנות את מבנה הצעידה ההתקפי למבנה צפוף ולא מאורגן, ויתכן אפילו שצעדו בטור ארוך, עייפים מהמסע קשה וממשקל הציוד שנשאו עימם. לא פלא על כן שסופר מקבים א' כותב שיהודה המקבי יוצא לקראתם "במעט... ובא עליהם פתאום..." (מקבים א' ג'), שהרי כל מי שמכיר את השטח וצופה בו יכול להבין שמדובר בלוחמת גרילה טיפוסית, המנצלת תוואי שטח למארב סמוי וחרשי שמצריך מעט כוחות: יהודה המקבי בוחר את מיטב לוחמיו - הסיירת הנבחרת, ומציב אותם מוסווים היטב בראש מעלה בית חורון,

בשנת 167 לפנה"ס פרץ בארץ המרד הידוע בשם מרד המקבים ביוונים. התעתיק הנכון של השם "מקבים", נכתב בספרות התקופה באות "ק" ורק לאחר שנים רבות שונה בספרות המאוחרת ונכתב באות "כ", כדי ליצור את ראשי התיבות של מכב"י - מי כמוך באלים ה'.

גם היוונים באותה תקופה כבר לא היו אלה שמוצאם מיוון אלא ארמים מסוריה, שנשלטה באותה התקופה על ידי בית סלווקוס (מי שהיו יורשיו של אלכסנדר מוקדון, כובש העולם במאה ה-4 לפנה"ס).

מרד המקבים פרץ בעקבות גזרות דתיות חמורות שהטיל אנטיוכוס אפיפנס, המכונה בהיסטוריה היהודית ובתודעה הלאומית בשם אנטיוכוס הרשע. לצידו עמד צבא מן המעולים שידע העולם באותו זמן, שנלחם בשיטה הידועה בשם "פלנגס" - שיטת לחימה שבה פרושים הלוחמים בשורות, 16 לוחמים בכל שורה. הלוחמים היו מצוידים בחימוש התקפי שכלל כידונים בשם "סריסה", מגינים בשם פלטה ושריון קשקשים.

במשך דורות בשנים סופרו עלילות הגבורה של יהודה המקבי ושל צבאו הקטן, שנלחמו "מעטים מול רבים" כנגד הצבא הסלוקי האדיר, שנשלח לארץ על מנת לדכא את המרד. רק עם סיומה של מלחמת ששת הימים הגיעו מטיילים, ובעקבותיהם גם חוקרי העיתים, לאתרי הקרבות במרחב הר יהודה והשומרון, וביניהם מעלה בית חורון. שמות האתרים ותיאוריהם הגיאוגרפיים הונצחו באופן מרשים בשני ספרים מרתקים שנכתבו סמוך מאוד למאורעות: ספר מקבים א' וספר מקבים ב'. מאז נתגלו גילויים רבים והתפתחו שינויים לא מעטים בתפישת התקופה, כולל מחקר יסודי של הטקטיקה הצבאית בה השתמש יהודה המקבי מול הצבא הסלוקי, שבניגוד למיתוס, לא תמיד היה בעדיפות מספרית.

מעלה בית חורון, זמן קצר לאחר מלחמת ששת הימים

יהודה המקבי בוחר את מיטב לוחמיו - הסיירת הנבחרת, ומציב אותם מוסוויים היטב בראש מעלה בית חורון, מצוידים באבנים, בקשתות ובחיצים ובכדי שמן רותח - מיטב נשק הקומנדו של אותה תקופה

מפת האזור, באדיבות מפה הוצאה לאור

ירושלים דרך עמק איילון בכביש מס' 1. במחלף לטרון יש לרדת לכביש מס' 3 המוביל למבוא חורון, לחלוף על פני פארק קנדה (ראו מסגרת), ולהגיע עד למחסום צה"ל, ממנו יש לפנות לתוך העיר מודיעין, לחבור לכביש 443 ולנסוע לישוב רעות. מן הכניסה לרעות יש לנהוג במעלה כביש שיובילכם לעבר בריכת המים של הישוב. ממרומי גבעת הברכה תוכלו לערוך תצפית על מעלה בית חורון ועל כל מרחב הקרבות של יהודה המקבי. לא לשכוח להצטייד בספר מקבים א' (הניתן להשגה בכל ספרייה שמכבדת את עצמה). שובו לכביש 443 וסעו מערבה לכיוון כפר רות, לצומת שילת. מיד אחרי שילת תבחינו בשלט מאיר עיניים המבשר שהגעתם אל מקום הקברים.

היכנסו, בקרו במתחם היפה, סירו סביב מערכות הקברים החצובים בסלע, התרשמו אך זכרו: המקום מנציח אומנם את גבורת המקבים ואת זכרם בתודעה הלאומית

שניתן ובכל מקרה הודף אותו אל המדרונות התלולים שמצידי המעלה.

על פי סופרנו, נהרגים בקרב 800 חיילים סלווקים והנותרים בורחים ל"ארץ פלשתים", הלא הוא מישור החוף שהיה נתון בידי אוכלוסיה נוכרית.

קרב זה היה השני משמונה קרבות שעליהם מפקד יהודה. בהתאמת המקורות למצוי בשטח ניתן להבין, בהתפעלות לא מעטה, שבמהלך הקרבות הבאים יהודה המקבי למד להשתמש בטקטיקה שמזכירה לא במעט את זו של הצבא הסלווקי, כלומר, מלחמת פנים מול פנים עם צבא מאורגן היטב, בניגוד לקרבות גרילה שהמקבים היו מורגלים בהם עד עתה.

תצפית למעלה בית חורון וטיול לקברות המקבים

למטיילים בעקבות סיפור הקרב (ואינם רוצים להגיע ממש לתחומי הכפרים הערביים), יש לנסוע מהשפלה לכיוון

מצוידים באבנים, בקשתות ובחיצים ובכדי שמן רותח - מיטב נשק הקומנדו של אותה תקופה. לפני שהכוח הסלווקי הגיע אל המעלה הוא נחשף בפני לוחמי יהודה המסתתרים, והם מגלים היסוס נוכח העדיפות המספרית שמתגלה לעיניהם. יהודה, שהכריזמטיות שלו אינה מוטלת בספק, מעודד את הלוחמים ומבטיח להם ש"מן השמיים הגבורה". בהגיע צבאו של סירון אל מול האורבים, מייד עם סיימם את העלייה המפרכת, מפתיע אותם כוח הגרילה של יהודה המקבי המגיח מן המארב שבראש המעלה ותוקף את הכוח הבלתי מאורגן של סירון, פוגע בלוחמים ככל

פארק איילון-קנדה: מסלול לעמק מעיינות

פארק איילון-קנדה השוכן בגן לאומי הרי יהודה, משתרע על פני 7,000 דונם בקטע שבין שער הגיא למחלף לטרון. דרכי נוף חוצות את האזור וגולשות במדרונות הרי יהודה אל הגבעות הרוכות של השפלה, בואכה עמק איילון.

כתיבה חוה בראון

סוג: לכל המשפחה, נסיעה ברכב משולבת בהליכה. **אורך מסלול:** 4 ק"מ. **משך הטיול:** 2-3 שעות. הגעה: מכביש ירושלים-תל אביב, סמוך לצומת שורש (כביש מס' 1, ליד סימן ק"מ 45). הכניסה לחניון אפשרית משני כיווני הנסיעה. ניתן להיכנס לפארק גם חצי קילומטר ממערב לצומת שורש, בין סימני ק"מ 45-46 או ליד תחנת הדלק פז בצומת שער הגיא. הגישה בשני מקרים אלה היא מכיוון ירושלים בלבד. הגישה לאתר המרכזי בעמק המעיינות ולבוסתני תל איילון: פונים בצומת לטרון לכיוון מבוא חורון ורמאללה (כביש מס' 3). פארק איילון משתרע במרחק של כקילומטר מהצומת. כניסה: חופשית.

עמק המעיינות, פארק איילון-קנדה

לעמק המעיינות: לפני הכניסה לפארק, אחרי שעוברים על הגשר מעל כביש מס' 1, נראה מימין מבנה גדול ולפניו חצר שנקרא "בית השלום". נרד מהרכב וניכנס לחצר. המבנה שייך למסדר נוצרי, שמרכזו בבית לחם. בחצר נראה שרידי כנסייה מהתקופה הרומית, ביניהם גומחות תפילה, רצפת פסיפס ועוד. משם נחזור אל המכוננית וניכנס לפארק

מהכניסה המזרחית, שם מסתעפות 3 דרכים. אנו נפנה לימנית שבהן, וניסע בדרך העפר כמה מאות מטרים, עד שנראה מימיננו למעלה את קבר שייח' אבן ג'בל ("בן ההר"). נחנה את הרכב, נעלה רגלית אל הקבר ונבקר בתצפית נוף מרהיבה אל העמק. המבנה עצמו נבנה בשנת 1288 על ידי מושל ממלוכי. נחזור לרכב וניסע לנקודה הבאה היא גת עתיקה. נפנה בצומת ימינה וניסע במעלה השביל. לאחר כ-300 מטרים נראה מימיננו משטח אבן חצוב בסלע. משם נמשיך לחורבת עקד. בראש גבעה תלולה נמצאים שרידי מצודה, כנראה מן התקופה החשמונאית, ומחילת מסתור באורך 25 מטרים, המסתיימת בבור מים. שיטת חציבת המחילה מתאימה לסגנון המחילות המיוחסות לתקופת בר כוכבא. שביל נוף למדי, המסתעף מן הדרך כ-50 מטרים לפני העיקול הגדול, מוליך לראש הגבעה.

נחזור אל הרכב ונמשיך בנסיעה צפונה. השביל מתעקל חדות ומגיע לחניון. נחנה את הרכב ונרד למסלול הליכה קצר ברגל ב"עמק המעיינות", המשתרע לאורך כ-1.5 ק"מ ומסתיים במעיין התמרים, שם הכשירה הקק"ל אגם עם חניונים סביבו. הנהגים יחזרו ברגל לאורך אמות המים במעלה האמות לקחת את הרכב ולהביאו לחניון שליד המעיין. עוד מומלץ במקום: מסלול מעגלי לרכיבה על סוסים או על אופניים, מסומן בצבע כחול עם הכיתוב 21K.

המפה והמסלול באדיבות אגף תקשורת וקשרי ציבור, קק"ל

בולטים שרידי מאוזוליאום, קבור ברובו באדמה, ויתכן שחפירה ארכיאולוגית רצינית תאמת את השערתם של מספר חוקרים, שבמקום זה ממש עשויים להימצא קבריהם של האחים לבית חשמונאי.

ינון שבטיאל מרצה ומדריך טיולים מונחי טקסט בעקבות קרבות יהודה המקבי

צפונה ניתן לנסוע מרחק קצר ולהבחין במבנה בנוי, המציין את קברו של שייח' ערבאווי (אגב, הקבר עצמו אומץ על ידי הוועד להצלת קברי קדמונים והם רואים בו את קברו של מתתיהו, אבי משפחת המקבים). לצד קבר השייח', בצמוד לדרך העפר, תבחינו בשלט הנצחה ללוחמי האזור במלחמת העצמאות. במרחק של כ-20 צעדים מצפון לקבר השייח'

היהודית, ובכך יש רק טוב, אך אסור לשכוח שהמחקר המדעי כבר הוכיח שצורת הקבורה הזו אינה שייכת לצורת הקבורה הידועה מן התקופה החשמונאית, ואין אלה אלא קברים מאוחרים השייכים לתקופה הרומית. המחפשים את הקברים ה"אמיתיים" יפנו למתחם קרוב מאוד לקברים המיוחסים. בתוך היער עצמוד לדרך העפר היוצאת מהקברים